

AVERSS_{UN} REVERSS

Latvijas Bankas biļetens • 2007. gads Nr. 1

ŠAJĀ NUMURĀ

2 TĒRĒJAM UZ NĀKOTNES IENĒMUMU RĒĶINA

DACE ANTUŽA

Jāņem vērā, ka mūsu visu labklājība ir atkarīga no tā, kā spēsim radīt eksporta ieņēmumus, un no tā, vai domāsim tālredzīgi vai arī tikai par šodienas vajadzībām.

5 INVESTĪCIJAS – GALVENAIS TAUTSAIMNIECĪBAS ATTĪSTĪBAS AVOTS VILNIS PURVIŅŠ, SVETLANA RUSAKOVA

Augstākus izaugsmes tempus sasniedz tās valstis, kurās visvairāk investē iekārtās. Bet, lai nodrošinātu ilgtspējīgu attīstību, līdzās fiziskajam kapitālam nozīmīgi ir arī ieguldījumi cilvēkkapitālā – galvenokārt izglītībā.

8 INFLĀCIJA UN TAUTSAIMNIECĪBA DAINA PAULA

Svarīgi, ka cenu līmenis pieaug atbilstoši tam, kā tautsaimniecība attīstās kopumā, neradot risku, ka šī brīža pieprasījums un patēriņš tiek saistīts ar pārsteidzīgiem nākotnes ienākumu un valsts ekonomiskās attīstības vērtējumiem.

11 ĪSZIŅAS

Mazāk izved kokmateriālus – eksportā palielinās koka izstrādājumu īpatsvars ar augstāku pievienoto vērtību.

12 LATVIJAS BANKAS PADOMĒ

DACE ANTUŽA

Monētārās politikas
pārvaldes galvenā
speciāliste

TĒRĒJAM UZ NĀKOTNES IENĒMUMU RĒĶINA

Pārāk strauji augot
iekšzemes patēriņam, aug
arī inflācija un palielinās
maksājumu bilances tekošā
konta deficīts. Diemžēl
rekordaugsto patēriņu
nelīdzsvaro tikpat spoži
skaitļi ražošanā un eksportā.

(Turpinājums 2. lpp.)

Tērējam uz nākotnes ieņēmumu rēķina

(Turpinājums no 1. lpp.)

Izaugsme balstās uz patēriņu

Aizvadītā gada deviņos mēnešos Latvijas iekšzemes kopprodukts (IKP) audzis par 11.9%, un nevar nemanīt, ka kopējā rocība un rosība ir ievērojami augušas – tērējam kā nekad agrāk, pērkam īpašumus un ceļojam, automobiļu tirdzniecība ir rekordaugsta, jaunas mājas aug kā sēnes. Ekonomikas trakajam skrējienam “degvielas” netrūkst: pēdējo divu gadu laikā neto algas ir kāpušas par 45%, aug nodarbinātība, ekonomikā ieplūst Eiropas Savienības finanšu līdzekļi un ārvalstīs strādājošo tautiešu nopelnītā alga; savukārt banku izsniegto kredītu apjoms pēdējo divu gadu laikā ir palielinājies 2.6 reizes. Arī patērētāju aptaujas parāda, ka cilvēki savos nākotnes redzējumos ir visai optimistiski. Šie procesi atainojas rekordaugstā patēriņa statistikā – aizvadītā gada deviņos mēnešos reālais iekšzemes patēriņš audzis par 13.7% gadā, tajā skaitā mājāsaimniecību patēriņš – par 17% gadā.

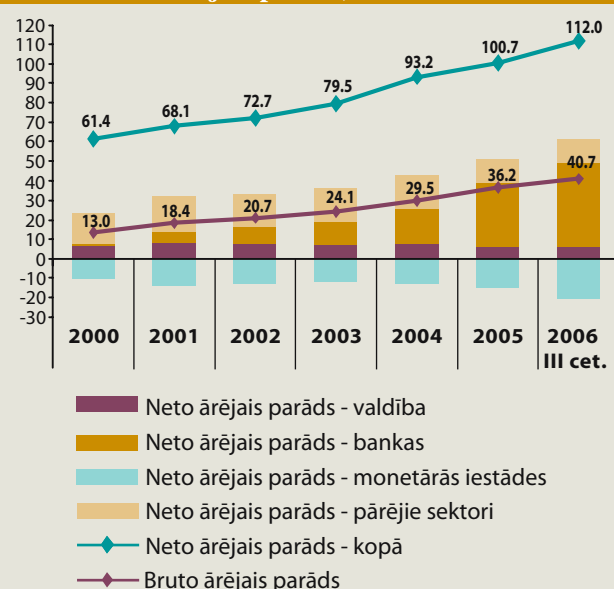
Taču, pārāk strauji augot patēriņam, aug arī inflācija un palielinās maksājumu bilances tekošā konta deficīts. Diemžēl rekordaugsto patēriņu nelīdzsvaro tikpat spoži skaitļi ražošanā un eksportā. Pēdējās tendences ir pat lejupejošas: novembrī apstrādājošā rūpniecība pieauga tikai par 1.9% gadā un eksports – par 8.9% (toties importa izaugsme – 25.4%).

Arī tautsaimniecības nozaru struktūra norāda uz to, ka samazinās eksporta ienākumus pelnošo nozaru īpatsvars un straujāk pieaug uz iekšzemes patēriņu vērstās nozares. Tā, piemēram, apstrādājošās rūpniecības īpatsvars IKP aizvadītā gada pirmajos trīs ceturkšņos samazinājās līdz 12.3% (ES vidēji tās īpatsvars ir apmēram 30%), bet nekustamo īpašumu darījumu īpatsvars ir cēlies līdz 13.5%, tirdzniecības – līdz 21.4%, celtniecības – līdz 6.8%.

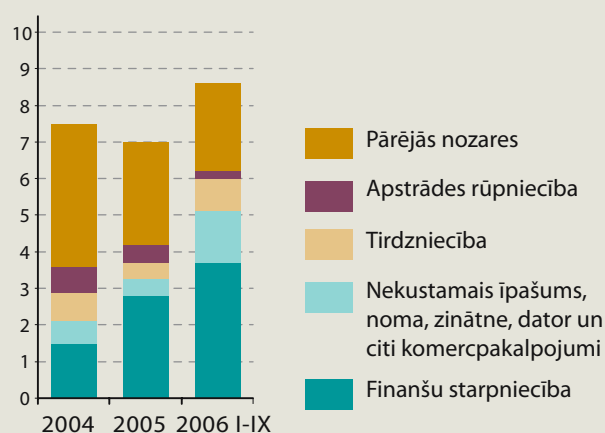
Tērējot vairāk nekā nopelnot, aug ārējā nesabalansētība

Tā kā tērējam un importējam daudz vairāk, nekā esam nopelnījuši ar preču un pakalpojumu eksportu, likumsa-

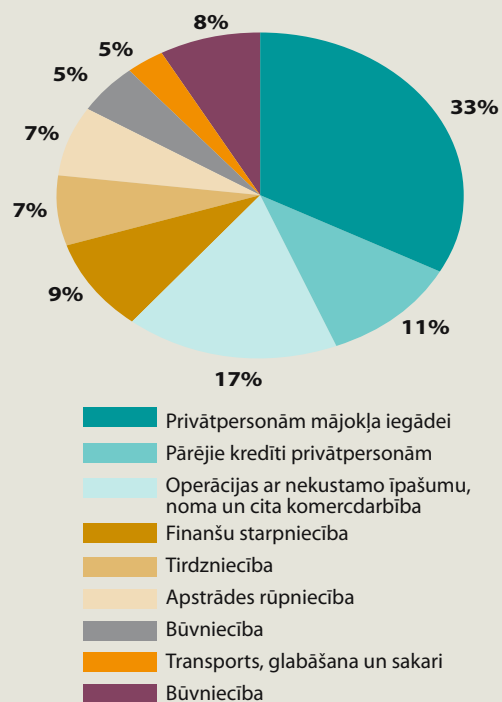
Ārējais parāds, % no IKP

Ārvalstu tiešo investīciju plūsma Latvijā, % no IKP

Privātpersonām un uzņēmumiem banku izsniegto kredītu struktūra 2006. gada 3. ceturkšņa beigās (%)

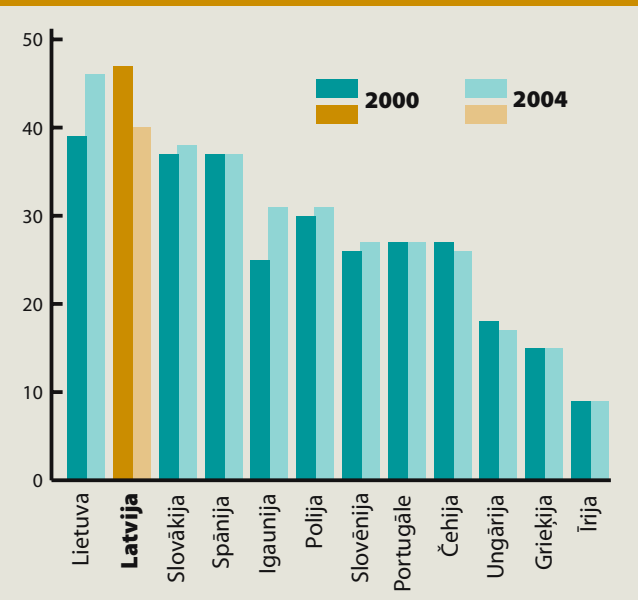

Avots: Latvijas Banka

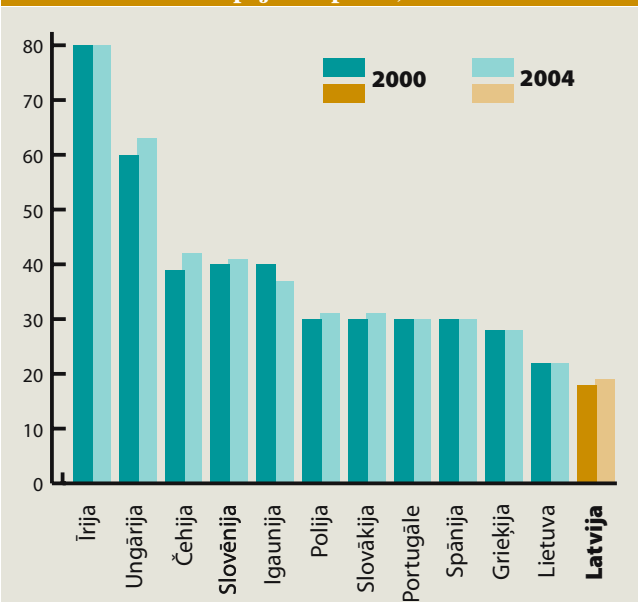
Zemo prasmju preču īpatsvars kopējā eksportā, %

Vidējo prasmju preču īpatsvars kopējā eksportā, %

Vidējo-augsto un augsto prasmju preču īpatsvars kopējā eksportā, %

Avots: SVF

karīgi, ka palielinās maksājumu bilances tekošā konta deficīts, kā arī ārējie aizņēmumi, lai to finansētu.

2006. gada 3. ceturksnī maksājumu bilances tekošā konta deficīts sasniedza jau 24.2% no IKP, tajā skaitā tirdzniecības preču balance – 26.5% no IKP.

Tas ir visai augsts tekošā konta deficīts, jo pasaulē jau 5–6% augsts tekošā konta deficīta līmenis tiek uzskatīts par apdraudējumu makroekonomiskajai stabilitātei. Attīstības valstīs augstu tekošā konta deficītu vēl varētu uzskatīt par dabisku straujas izaugsmes parādību un uzturamu vidējā termiņā, ja:

- tā iemesls lielā mērā būtu straujāka tādu investīciju attīstība, kas ceļ produktivitāti, jaudas un konkurētspēju;
- tekošā konta deficīts pamatā tiktu segts ar parādu neradošo ārvalstu kapitālu.

Taču Latvijas gadījumā maksājumu bilances ilgspējas analīze neliecina, ka būtu pamats drīzumā sagaidīt tekošā konta bilances uzlabojumu. Šādu deficītu nevar uzturēt ilgstoši. Lai gan investīciju līmenis iekšzemes kopproduktā Latvijā un to pieauguma tempi pēdējos gados tiešām bijuši nozīmīgi un daudzi uzņēmumi ir sekmīgi investējuši jaunās tehnoloģijās, tomēr ekonomikā kopumā nav panākts būtisks produktivitātes kāpums. Arī konkurētspēja nav nozīmīgi augusi, jo eksporta pieauguma tempi palēninās un vairumā eksporta tirgos Latvijas daļa nepieaug. Nevaram arī lepoties, ka daudz vairāk ražojam preces ar augstāku pievienoto vērtību. Līdz ar to pagaidām ir grūti saskatīt, kādā veidā varētu nozīmīgi palielināt eksporta ienākumus.

Tekošā konta finansējumā pēdējos gados pieaug tieši parādu radošais kapitāls (pamatā banku aizņēmumu veidā, kas vēlāk iekšzemē tiek izsniegti kredīti). Ar ārējo parādu neradošajām ārvalstu tiešajām investīcijām aizvadītā gada deviņos mēnešos tika segti tikai 32.4% no tekošā konta deficīta (3. ceturksnī – vairs tikai 18%). Tādējādi Latvijas bruto ārējais parāds kopš 2000. gada ir četrkārtšojies, sasniedzot 112% no IKP, un neto ārējais parāds – gandrīz septiņkārtšojies, sasniedzot 40.7% no IKP.

Vairāk jāinvestē eksporta potenciālā

Nedrīkstam aizmirst, ka ārējais parāds būs arī jāatmaksā. Lai to izdarītu, ir nepieciešami ienākumi ārvalstu valūtā

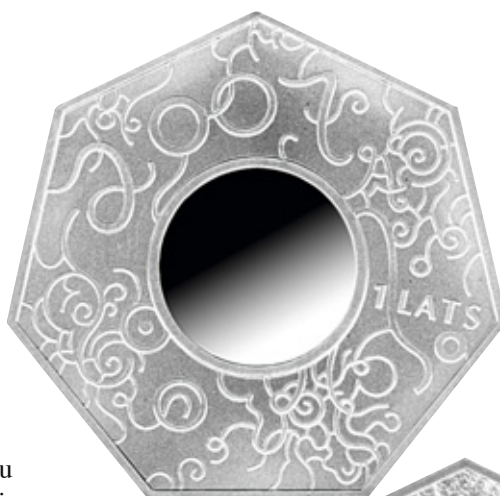
no eksporta. Tādēļ piesaistītais ārzemju kapitāls būtu vairāk jāizmanto eksporta potenciāla paplašināšanai. Taču banku izsniegto kredītu struktūra liecina, ka šobrīd lielākā daļa aizdevumu tiek izsniegta mājražotājiem, no kuriem trīs ceturtdaļas izsniegti mājokļa iegādei, kas ir visstraujāk augošā kredītu grupa (gada pieauguma tempi – 85%). Turpretī komerciālo un industriālo kredītu īpatsvars ir attiecīgi 20.4% un 13.7%. Un no kopējiem kredītiem tikai 7.2% ir izsniegti apstrādes rūpniecībai. Arī no ārvalstu tiešajām investīcijām pēdējo divu gadu laikā tajā investēti tikai 5%, turklāt pārsvarā tajos rūpniecības sektoros, kur ražo produkciju ar salīdzinoši zemu pievienoto vērtību.

No kopējā uzkrātā ārvalstu tiešo investīciju apjoma 2006. gada 3. ceturkšņa beigās lielākā daļa ārvalstu tiešo investīciju ir ieplūdusi finanšu starpniecībā – 25.3%, tirdzniecībā – 13.3%, operācijās ar nekustamo īpašumu – 8.4% un citos pakalpojumos. Tikai 10.9% (jeb 3.8% no IKP) ir investēti apstrādes rūpniecībā. Salīdzinot ar citām jaunajām ES dalībvalstīm, tā ir mazākā ārvalstu tiešo investīciju daļa apstrādes rūpniecībā pret IKP. Tā, piemēram, 2005. gada beigās astoņās jaunajās ES dalībvalstīs šīs investīcijas apstrādes rūpniecībā veidoja vidēji 12.8% no IKP.

Šāds investīciju un kredītu resursu izvietojums neveicina Latvijas preču un pakalpojuma eksporta potenciāla nozīmīgu uzlabojumu.

Jāmaina eksporta struktūra

Pašreizējā rūpniecības un eksporta struktūra norāda uz to, ka atšķirībā no pārējām jaunajām ES dalībvalstīm Latvijas ražotāji joprojām lielā mērā koncentrējas uz zemo un vidējo prasmju produkcijas ražošanu. Tās galvenokārt ir nozares, kas pamatā pārstāv zemo izmaksu valstis un kur konkurence ir ļoti intensīva (piemēram, tekstils, apģērbi, elektriskās iekārtas). Līdz ar strauju darbaspēka un citu izmaksu pieaugumu Latvijā mūsu priekšrocības šajos segmentos mazinās. Tikai neredzams no Latvijas lielākajām eksporta nozarēm (piemēram, metāli, farmācija) ir nozares, kas pasaulē strauji aug un pēc kuru produkcijas nozīmīgi aug pieprasījums. Toties pēc koksnes produkcijas pasaulē pieprasījums šobrīd aug lēni, tā ierobežojot šīs produkcijas eksporta strauju izaugsmi. Ir skaidrs, ka eksporta strukturālajām izmaiņām ir izšķiroša loma Latvijas tautsaimniecības nākotnei. Diemžēl arī transporta un ostu pakalpojumu eksportā

neesam izmantojuši savu potenciālu, un pagaidām nekas neliecina, ka šīs jomas tuvākajā nākotnē strauji attīstīsies.

Secinājumi

Apkopojot iepriekšminēto, jāsecina, ka šodien tērējam uz nākotnes ieņēmuma rēķina, bet netiek pietiekami strādāts, lai šie ieņēmumi arī tiktu nodrošināti. Šāda attīstība nav ilgtspējīga. Latvijas tautsaimniecības struktūrā ir nepieciešamas pārmaiņas. Paļaujoties uz tirgus pašregulāciju vien, progresīvas izmaiņas nenotiks. Nepieciešama darbaspēka tirgus un izglītības sistēmas pilnveide, uzņēmējvides racionalizācija, struktūrpolitika, kas veicina eksportu un produktīvas investīcijas, pārorientējoties uz augstāku pievienoto vērtību, lietderīga ES fondu apguve. Tāpat ir vajadzīgas kvalitatīvas un inovatīvas idejas, kā arī mehānismi to īstenošanai.

Jāņem vērā, ka mūsu visu labklājība ir atkarīga no tā, kā spēsim radīt eksporta ieņēmumus, un no tā, vai domāsim tālredzīgi, vai arī tikai par šīsdienu vajadzībām.

Papildu informācijai – dace.antuza@bank.lv

Foto – Gatis Zommerovskis

INVESTĪCIJAS – GALVENAIS TAUTSAIMNIECĪBAS ATTĪSTĪBAS AVOTS

VILNIS PURVIŅŠ
*Makroekonomikas
analīzes daļas vadītājs*

**SVETLANA
RUSAKOVA**
*Makroekonomikas
analīzes daļas galvenā
ekonomiste*

Augstākus izaugsmes tempus sasniedz tās valstis, kurās visvairāk investē iekārtās. Bet, lai nodrošinātu ilgtspējīgu attīstību, līdzās fiziskajam kapitālam nozīmīgi ir arī ieguldījumi cilvēkkapitālā – galvenokārt izglītībā.

Fiziskā kapitāla uzkrāšanai ir ārkārtīgi svarīga loma tautsaimniecības ilgtermiņa izaugsmē un līdz ar to iedzīvotāju ienākumu pieaugumā un izlīdzināšanā ar ES attīstītajām valstīm. Investīcijas nodrošina ne tikai straujāku kapitāla izaugsmi, bet arī produktivitātes pieaugumu – inovāciju, tehnoloģiju pilnveidošanas un pasaulē uzkrāto zināšanu izplatīšanas rezultātā. Pētījumi pierāda, ka viens no galvenajiem faktoriem, kas nosaka izaugsmes atšķirības starp valstīm, ir kapitāla akumulēšana – augstākus izaugsmes tempus sasniedz tās valstis, kurās investīcijas iekārtās ir visaugstākās. Bet, lai nodrošinātu ilgtspējīgu attīstību, līdzās fiziskajam kapitālam nozīmīgi ir arī ieguldījumi cilvēkkapitālā – galvenokārt izglītībā. Ieguldījumi kā fiziskajā, tā cilvēkkapitālā ir īpaši aktuāli Latvijai, ņemot vērā demogrāfiskās attīstības prognozes, kā arī darbaspēka emigrāciju. Šajā rakstā tiek apskatītas fiziskā kapitāla veidošanas tendences Latvijā, salīdzinot ar šī procesa attīstību citās jaunajās ES dalībvalstīs un eiro zonas valstīs.

Ieguldījumi pamatlīdzekļos nepārtraukti aug

Latvija pēdējos gados ir viena no visstraujāk augošajām ES dalībvalstīm, izceļoties arī jauno dalībvalstu vidū gan ar izaugsmes tempu, gan tā paātrinājumu. No 1996. līdz 2000. gadam Latvijas iekšzemes kopprodukta gada pieaugums vidēji bija 5%, 2001.–2005. gadā tas jau pārsniedza 8%, bet 2006. gadā tas sagaidāms apmēram 11% līmenī. Investīcijas bija un paliek viens no galvenajiem ekonomiskās aktivitātes pieauguma faktoriem. Paskatoties uz tendencēm pēdējo desmit gadu laikā, redzams, ka no 1996. līdz 2000. gadam ieguldījumi pamatlīdzekļos pieauga vidēji par 26% gadā, no 2001. līdz 2005. gadam – pārsniedza 15%, savukārt, pēc operatīvajiem datiem, pagājušā gada 9 mēnešos veidoja 14%.

Kapitāla veidošana daļēji balstās uz iekšzemes uzkrājumiem, ekonomikas aģentiem zināmā mērā ierobežojot patēriņu, lai gūtu iespējas tālāk paplašināt ražošanu. Protams, ne mazāka nozīme ir arī kapitāla ieplūdēm no ārvalstīm – tiešo investīciju vai citu kapitāla plūsmu veidā. Raksturīgi, ka tās plūst virzienā no valstīm ar augstu ienākumu uz vienu iedzīvotāju – un līdz ar to arī kapitāla pārbagātību – uz valstīm ar zemāku ienākumu līmeni un kapitāla trūkumu, tādējādi nodrošinot tajās pakāpenisku konvergenci

	Kopējā pamatkapitāla veidošanas daļa IKP (%)		Kopējā kapitāla veidošanas daļa IKP (%)	
	Eiropa zonā	Latvijā	Eiropa zonā	Latvijā
2001	21.1	24.9	20.8	26.6
2002	20.1	23.8	20.1	26.7
2003	20.1	24.4	20.1	28.8
2004	20.2	27.5	20.3	33.1
2005	20.5	29.8	20.8	34.2

pirmo virzienā. Salīdzinoši zemo ienākumu un kapitāla līmeņa iespējā Latvijā, līdzīgi kā citās ES jaunajās dalībvalstīs, kopumā ir raksturīgi augstāki nefinanšu investīciju pieauguma tempi un to īpatsvars iekšzemes kopproduktā. Kopējā pamatkapitāla veidošanas (ietver ieguldījumus pamatlīdzekļos) īpatsvars Latvijas iekšzemes kopproduktā ir gandrīz 30%, apmēram par 10 procentu punktiem pārsniedzot eiro zonas vidējo līmeni un šim pārsvaram palielinoties. Kopējā kapitāla veidošanas (ietver ieguldījumus pamatlīdzekļos un apgrozāmajos līdzekļos) īpatsvars vēl vairāk pārsniedz eiro zonas līmeni (sk. 1. tabulu).

Kas balsta kapitāla veidošanos Latvijā

Investīciju līmeni nosaka divi galvenie piedāvājuma puses faktori – pelnītspēja un kapitāla izmaksas. Latvijā **augošā uzņēmumu peļņa, izdevīgi finanšu nosacījumi un pozitīvs ekonomikas izaugsmes un pieprasījuma novērtējums** nenoliedzami balstījuši kapitāla veidošanas procesu.

Lai gan investīciju lēmumi balstās uz nākotnes pelnītspējas analīzi, faktiskie peļņas rādītāji bieži vien tiek izmantoti kā aptuveni to vērtējums. Peļņas attiecība pret iekšzemes kopproduktu Latvijā bijusi ievērojami augstāka nekā eiro zonā, kas ir raksturīgi arī citām jaunajām dalībvalstīm. 2005. gadā tīrā pamatdarbības peļņa attiecībā pret neto IKP eiro zonā bija 29.9%, bet Latvijā – 39.9% (un ar izteiktu pieauguma tendenci).

Kapitāla izmaksu samazinājums arī veicināja strauju investīciju kāpumu reģionā un Latvijā. Izmaksu kritumu jaunajās ES dalībvalstīs noteica galvenokārt aizņemšanās izmaksu, proti, ilgtermiņa procentu likmju sarukums, tām izlīdzinoties ar ES līmeni, kā arī pēc pievienošanās Eiropas Savienībai mazinoties valstu riska pakāpei. Sava nozīme bijusi arī banku savstarpējai konkurencei un banku sektora efektivitātes kāpumam.

Kapitāla veidošanas procesu ietekmē arī institucionālā vide – preču tirgus regulācija un cenu kontroles mehānismi, birokrātisko šķēršļu pārvarēšanas iespējas jauna biznesa uzsākšanai vai esošā paplašināšanai, kā arī citi ar valsts administratīvajām prasībām saistītie faktori. Lai gan biznesa vide jaunajās dalībvalstīs pēdējos gados ir ievērojami uzlabojusies, tomēr uzņēmumi tajās joprojām cieš no augstāka administratīvā sloga nekā to kolēģi eiro zonas valstīs.

Nefinanšu ieguldījumi ir būtiski paaugstinājuši darba ražīgumu. Laikā no 2001. līdz 2005. gadam IKP salīdzināmajās cenās uz vienu nodarbināto vidēji auga par 6% gadā. Daļu no izaugsmes nodrošināja arī nodarbināto skaita pieaugums, jo minētajā laika periodā straujāk attīstījās darbietilpīgākās nozares – būvniecība un tirdzniecība. Ja apstrādes rūpniecībā darba ražīguma pieaugums gadā vidēji bija 7.6%, tad būvniecībā un tirdzniecībā – apmēram 12%. Tomēr, neraugoties uz kāpumu, tā līmenis joprojām būtiski atpaliek no eiro zonas valstīm, kaut arī starpība pakāpeniski samazinās. 2005. gadā IKP uz vienu nodarbināto Latvijā sasniedza 44.7% no eiro zonas vidējā līmeņa – tas bija par 9.4 procentu punktiem vairāk nekā 2001. gadā. Tiesa, šajā jomā mūsu kaimiņvalstis ir bijušas veiksmīgākas – Igaunijā darba ražīguma rādītājs piecu gadu laikā pieaudzis par 15.1 procentu punktu, sasniedzot 55.3% no eiro zonas līmeņa, bet Lietuvā – par 12.7 procentu punktiem, sasniedzot 50.4%.

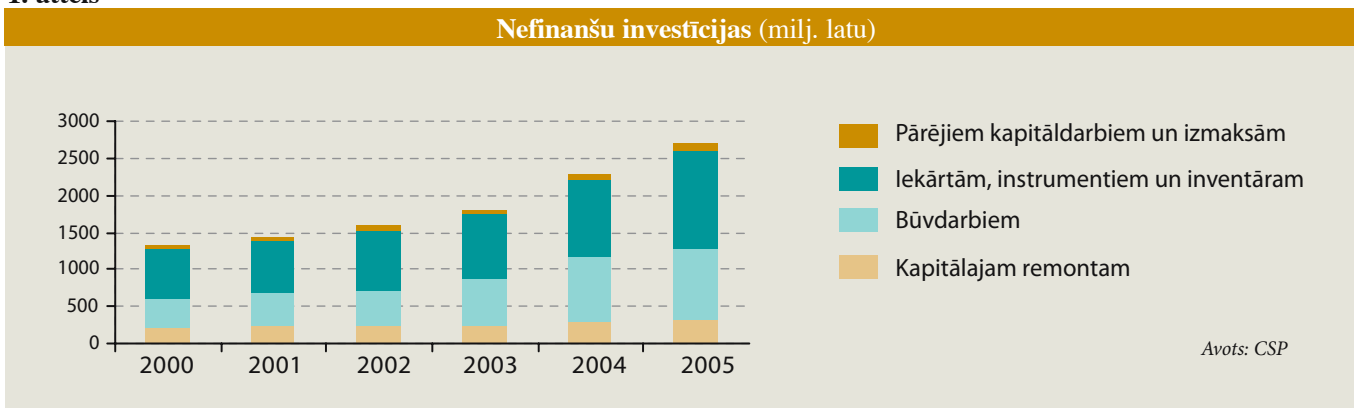
Darba ražīguma kāpuma tempu iespaido ne tikai pats investīciju apjoms, bet arī tas, kādas tieši investīcijas tika veiktas. To raksturo investīciju tehnoloģiskā struktūra un pārmaiņas tajā. Ja līdz 2000. gadam ļoti strauji auga ieguldījumi ēku un iekārtu kapitālajos remontos, tad pēdējā laikā visvairāk palielinās ieguldījumi būvniecībā, kas atspoguļojas galvenokārt tirdzniecības, nekustamā īpašuma tirgus un infrastruktūras attīstībā. Ļoti straujš bijis pieaugums arī investīciju aktīvajā daļā – iekārtās, instrumentos un inventārā, kas vistiešāk iespaido darba ražīgumu (nefinanšu investīciju dinamiku sk. 1. attēlā).

Jāmaina investīciju struktūra

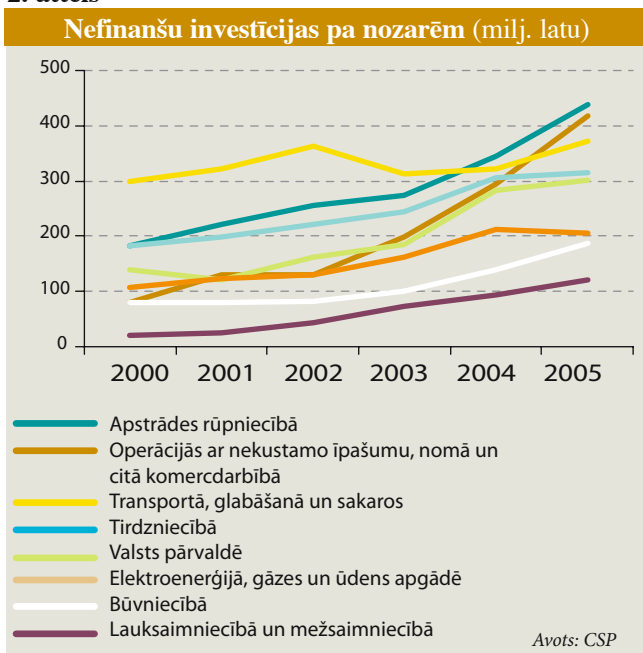
Skatot, kādās nozarēs tiek ieguldītas nefinanšu investīcijas, pēdējos gados redzamas strukturālas pārmaiņas. Tās rada bažas, vai tautsaimniecības attīstība valstī būs ilgtspējīga. Kā redzams 2. attēlā, straujākā investīciju reālā izaugsme sasniegta operācijās ar nekustamo īpašumu, nomā un citā komercdarbībā – piecu gadu laikā tās pieaugušas 5.2 reizes, pēc ieguldījumu līmeņa gandrīz panākot apstrādes rūpniecību, bet pēc nozīmes tautsaimniecībā – jau apsteidzot. To veicinājis straujš un noturīgais pieprasījuma kāpums nekustamā īpašuma tirgū, kas saistās ar plašu kredītu pieejamību un augstu kapitāla atdevi tajā.

Bet citās nozīmīgākajās nozarēs nefinanšu investīciju izaugsme bijusi ievērojami lēnāka – apstrādes rūpniecībā

1. attēls

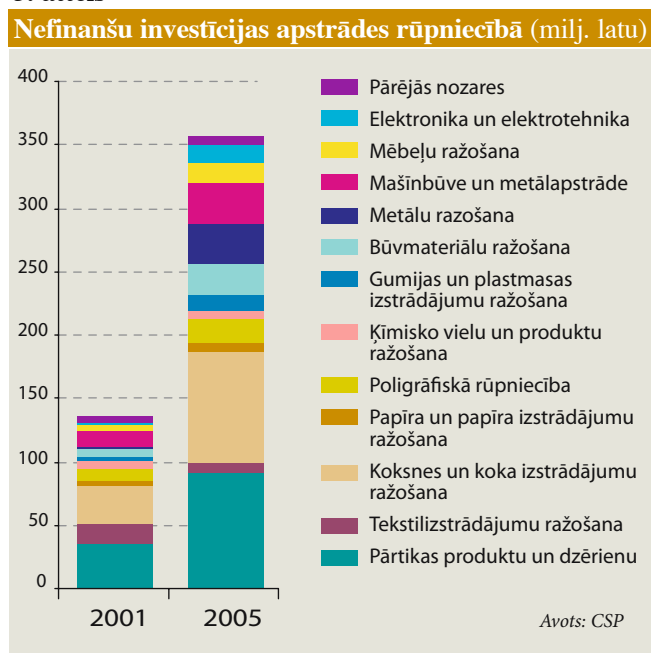

2. attēls

(2.4 reizes), tirdzniecībā (1.7 reizes), būvniecībā (2.3 reizes) un transportā, glabāšanā un sakaros (24.6%). Lai gan nefinanšu investīcijas galvenajā eksportējošajā nozarē – apstrādes rūpniecībā – 2004. un 2005. gadā bija lielākas nekā citās nozarēs, tās nevarēja nodrošināt pietiekamu nozares izaugsmi, lai saglabātu tās nozīmi tautsaimniecībā, kā arī konkurētspējas kāpumu, kas ir īpaši svarīgi, lai pārvarētu nesabalansēto tautsaimniecības attīstību. Turklāt vairāk nekā puse no kopējiem ieguldījumiem apstrādes rūpniecībā tiek veikta pārtikas un koksnes ražošanā – nosacīti zemo tehnoloģiju nozarēs, kas ražo produkciju ar salīdzinoši nelielu pievienoto vērtību (sk. 3. attēlu). Šajās nozarēs pēdējo piecu gadu laikā bijis arī visstraujākais investīciju pieaugums. Līdzīga ir situācija, rēķinot nefinanšu investīcijas uz vienu strādājošo: apstrādes rūpniecībā piecos gados – 7.4 tūkstoši latu, augsto un vidēji augsto tehnoloģiju nozarēs, kur ražo produkciju ar salīdzinoši augstāku pievienoto vērtību (ķīmisko vielu un produktu ražošanā, elektronikas un elektrotehnikas un atsevišķās mašīnbūves nozarēs), – 5.7 tūkstoši latu, bet zemo un vidēji zemo tehnoloģiju nozarēs – 7.6 tūkstoši latu. Salīdzinājumam – Vācijā augsto tehnoloģiju nozarēs investīcijas uz vienu nodarbināto ir vidēji 2.5 reizes lielākas nekā pārtikas rūpniecībā un 3 reizes lielākas nekā koksnes un koka izstrādājumu ražošanā. Tātad, lai

3. attēls

tuvotos Eiropas attīstīto valstu ekonomikas attīstības līmenim, Latvijā ir svarīgi ne tikai veicināt investīciju pieaugumu apstrādes rūpniecībā, bet nodrošināt to pieaugumu tieši augsto tehnoloģiju nozarēs.

Secinājumi

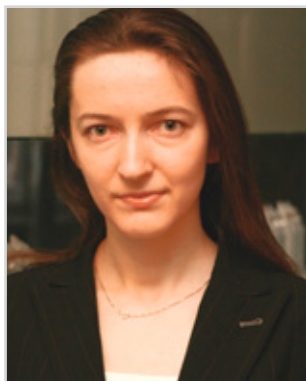
Augstais investīciju līmenis pēdējos gados veicinājis produktivitātes kāpumu un nodrošinājis strauju tautsaimniecības attīstību. Tomēr zināmu risku kapitāla izmaksu pieaugumam un iespējamam investīciju kāpuma palēninājumam nākotnē rada makroekonomiskās nenoteiktības palielināšanās, ko ietekmē augoša inflācija, tautsaimniecības nesabalansētība un budžeta politika, kas straujas attīstības laikā neveido uzkrājumus lēnākam attīstības posmam. Investīciju cenas ietekmē arī būvniecības izmaksu kāpums. Tā kā Latvijai ir raksturīgs liels ārējo maksājumu deficīts, visnotaļ svarīgi ir nodrošināt preču un pakalpojumu eksporta straujāku attīstību, kāpināt eksportētāju konkurētspēju, ražot produktus ar augstāku pievienoto vērtību, lai tādējādi ar laiku samazinātu atkarību no ārvalstu kapitāla un bremzētu parāda pieaugumu ārvalstīm.

Papildu informācijai – vilnis.purvins@bank.lv

Foto – Gatis Zommerovskis

INFLĀCIJA UN TAUTSAIMNIECĪBA

DAINA PAULA
*Makroekonomikas
analīzes daļas vecākā
ekonomiste*

Svarīgi, ka cenu līmenis pieaug atbilstoši tam, kā tautsaimniecība attīstās kopumā, neradot risku, ka šī brīža pieprasījums un patēriņš tiek saistīts ar pārsteidzīgiem nākotnes ienākumu un valsts ekonomiskās attīstības vērtējumiem.

Latvijas tautsaimniecībai strauji augot, aktuāls kļūst jautājums, cik līdzsvarota ir tās attīstība. Citiem vārdiem sakot, vērtējam, cik samērīgs ir piedāvājuma un pieprasījuma pieaugums dažādos tirgus segmentos (preču un pakalpojumu tirgū, darbaspēka tirgū u.c.) un kādas ir pieprasījuma nodrošināšanas iespējas.

Līdz ar ekonomikas attīstību valstī pieaug ienākumu līmenis, palielinās pieprasījums kā pēc patēriņa precēm un pakalpojumiem, tā arī ražošanas līdzekļiem un darbaspēka. Šādā situācijā var veidoties vai pastiprināties nesabalansētība ārējā tirgū, ja pieprasījuma pieaugums izraisa pastiprinātu patēriņa un kapitālprecu importu, gan arī darba tirgū, ja tas nevar strauji pielāgoties augošās ekonomikas prasībām. Ārējā nesabalansētība var radīt ārējā parāda pieaugumu. Darba tirgus nesabalansētība nereti var tikt risināta ar atalgojuma palielinājumu, ja trūkst darbaspēka ar atbilstošām iemaņām, vai ir ierobežotas darba ražīguma pieauguma iespējas. Sabiedrība ir ieinteresēta labklājības pieaugumā, taču jāapzinās, ka ilgtermiņā ienākumu kāpums kopā ar dažādiem īstermiņa (ārējiem un izmaksu) šokiem nosaka cenu līmeņa pārmaiņas jeb inflāciju. Šādi varētu aprakstīt vienkāršotu inflācijas veidošanās scenāriju. Latvijā cenas kopš 2004. gada ir augušas ievērojami straujāk, salīdzinot ar 2–3% zemo inflācijas līmeni agrāk. Taču, lai izvērtētu, kāda ir inflācijas ietekme uz tautsaimniecību, jāskata daži ar inflācijas būtību saistīti aspekti.

Kas ir un kas nav inflācija

Inflācija ir vidējā cenu līmeņa pārmaiņu mērs tautsaimniecībā noteiktā laika periodā. Mērot cenu pārmaiņas, kas skar dažādus ekonomikas dalībniekus, tiek iegūti regulāri dati par patēriņa cenu, ražotāju un būvniecības cenu pārmaiņām, novērtēti deflatori, kas atspoguļo cenu pieaugumu dažādās tautsaimniecības nozarēs, kā arī ienākumu izlietojuma komponentēs (patēriņā, investīcijās, ārējā tirdzniecībā). Plašāk lietotais un sabiedrībai vislabāk zināmais inflācijas rādītājs ir patēriņa cenu indekss. Tā kā inflācija ir cenu pārmaiņu mērs, tad novērojamā vienība ir cenas – neatkarīgi no tā, vai konkrēta prece apsekojuma dienā tiek nopirkta vai nē. Piemēram, vairākums iedzīvotāju nepatērē siltumenerģiju vasarā, tomēr tas nenozīmē, ka tai nav cenas. Mājsaimniecību patēriņa izdevumi ir atsevišķs rādītājs, kas nenozīmē to pašu, ko inflācija. Inflācijas dēļ mazinās vienas nacionālās valūtas vienības pirkspēja, bet inflācija nav valūtas vērtības samazinājums attiecībā pret citu valstu valūtām. Inflācija, ja tā krasi

(inflācija) bija 6.5%, savukārt ražotāju cenas – vidēji par 10.3% augstākas nekā 2005. gadā un būvniecības cenas – par 20.9%, bet investīciju deflators (neieskaitot krāju izmaiņas) gada pirmajos 9 mēnešos bija 16.4%.

Vai inflācija ir maza vai liela?

Kāda inflācija būtu jāuzskata par lielu vai mazu, nav precīzi definēts, taču ir zināms cenu pieaugums, kas neapgrūtina saimniecisko lēmumu pieņemšanu ekonomikas dalībniekiem. Tādu līmeni parasti apzīmē kā cenu stabilitāti. Atsevišķas centrālās bankas nosaka t.s. inflācijas mērķi, šādā veidā kvantitatīvi definējot cenu stabilitāti (ECB tā ir tuvu, bet nepārsniedzot 2%). Tomēr katram iedzīvotājam ir sava cenu pieauguma mēraukla, un tas, kā katrs izjūt cenu kāpumu, tiek vērtēts pēc patēriņa: ja ienākumi atbilstošajā periodā ir pieauguši, tad mērens cenu kāpums, kas nepārsniedz ienākumu kāpumu, nekļūst par pamatu patēriņa ieradumu pārmaiņām.

Vai cenu pieaugums ir pamatots?

Cenu pieaugumu ietekmē kā izmaksas, tā arī piedāvājuma un pieprasījuma mijiedarbība. Tomēr piedāvājuma un pieprasījuma ietekmi uz inflāciju ir diezgan grūti noteikt precīzi. Pieprasījuma daļa ir atkarīga arī no iedzīvotāju inflācijas uztveres. Iepriekšēja informācija par atsevišķu cenu kāpumu nereti rosina pārspīlēt gaidāmo cenu pieaugumu kopumā, savukārt uzņēmējiem, apzinoties, ka iedzīvotāji nepārzina izmaksu struktūru, rodas iespēja paaugstināt preces cenu vairāk, nekā to prasītu izmaksu pieaugums, un patērētājs nevar novērtēt cenu pieauguma pamatotību.

Taču, ja šāda “shēma” var pastāvēt, tas nozīmē, ka pieprasījums ir gana liels. Ja cenu pieauguma dēļ uzņēmums zaudētu nevis dažus klientus, bet gan būtisku kopējā apgrozījuma daļu, tas būtu skaidrs signāls par cenas neatbilstību. Pagājušajā gadā, salīdzinot ar 2005. gadu, mazumtirdzniecības apgrozījums (neskaitot degvielas un automašīnu tirdzniecību) salīdzināmās cenās pieauga par 20.1%, bet, rēķinot kopā ar ievērojamo degvielas un automašīnu tirdzniecības pieaugumu, tas palielinājies par 29.8%. Tirdzniecības pieaugumu, kas ir straujāks nekā ienākumu pieaugums, sekmē gan plaša kredīšanas attīstība, gan ienākumi, kas gūti valstīs ar augstāku ienākumu līmeni un zemāku šī brīža inflāciju. Naudas līdzekļu pieplūdums un iespējas atlikt sava patēriņa apmaksāšanu uz vēlākiem periodiem veicina patēriņu un kļūst par pamatu cenu kāpumam.

Bet inflācijai ir jābūt...

Cenu stabilitāte gan nenožīmē ne cenu nemainīgumu, ne arī to, ka cenu samazināšanās “ļautu visiem dzīvot labāk”. Tomēr cenu pārmaiņām jābūt prognozējamām, izskaidrojamām, kas neveicina nesamērīgu patēriņu (“pirkšu lietas, jo nākotnē tās varētu kļūt vēl dārgākas”), bet tajā pašā laikā neliek nogaidīt ar investīciju lēmumiem (“varbūt pēc kāda laiciņa izdevumus varēs samazināt vēl vairāk”). Nemainīgas cenas vai cenu samazinājums var izraisīt t.s. atliktā patēriņa problēmu. Tas ir, zinot, ka cenas nemainīsies vai mazināsies, patērētājam rodas vēlme uzkrāt nopelnītos naudas līdzekļus, nevis ieguldīt vērienīgos pirkumos, jo var taču nogaidīt, līdz tie kļūst vēl izdevīgāki. Tādējādi ražotājiem un pakalpojumu sniedzējiem gan pārlietu zemo cenu, gan arī nepietiekamo pasūtījumu dēļ var trūkt motivācijas investīcijām ražošanā un inovācijās. Šāds process var kavēt tautsaimniecības izaugsmi kopumā.

Kā cenu pieauguma temps kļūst par problēmu?

Lai arī teorētiski uzņēmēju un individuālo patērētāju saimnieciskie lēmumi ir atkarīgi nevis no absolūtajām, bet no relatīvajām cenām (t.i., cenu samēra, kāds pastāv starp precēm un pakalpojumiem), tādēļ izmaiņām naudas daudzumā nevajadzētu ietekmēt ekonomikas reālo pusi, praksē tomēr nākas runāt par t.s. inflācijas izmaksām. Tas ir viens no iemesliem, kādēļ inflācija kļūst par problēmu.

Pirmkārt, inflācijas izmaksas var rasties, piemēram, ja nauda tiek turēta norēķiniem, kā arī tad, ja, nemainoties nodokļu likmēm, nodokļos tiek samaksāts relatīvi vairāk, nekā ar atlikušo ienākumu daļu varētu nodrošināt nemainīgu pirktpēju. Šādos apstākļos fiksētu ienākumu guvējiem samazinās pirktpēja. Reālajām procentu likmēm kļūstot negatīvām, inflācija samazina arī uzkrājumu reālo vērtību. Pretēja situācija varētu būt kredītņēmējiem, kuri neatkarīgi no inflācijas ir parādā tādu pamatsummu, kāda viņiem tika izsniegta. Inflācijas apstākļos šīs summas reālā vērtība samazinās un zaudētājai vajadzētu būt aizdevējstādei. Tomēr tā, atbilstoši noslēgtajam līgumam, var koriģēt procentu likmi, lai mazinātu savus zaudējumus. Šos riskus kredītņēmēji neapzinās, un viņi nereti arī pārvērtē savus gaidāmos ienākumus, nenovērtē ekonomikas ciklisko attīstību un ārējo faktoru ietekmi uz tautsaimniecību.

Otrkārt, ja nav iespējams izskaidrot cenu kāpuma iemeslus un prognozēt tā turpmāko dinamiku, inflācija apgrūtina ilgtermiņa saimniecisko lēmumu pieņemšanu: no vienas puses, līdzekļi būtu jāizlieto pēc iespējas drīz, bet, no otras puses, ir grūti prognozēt ieguldījumu ienesīgumu, naudas plūsmu un investīciju ekonomisko efektivitāti. Ja tiek izkropļots priekšstats par t.s. relatīvajām cenām jeb attiecību starp dažādu resursu, preču un pakalpojumu cenām, tas var novest pie nelietderīga resursu izvietojuma. Ilgstoša paaugstinātas inflācijas saglabāšanās saistīta ar inflācijas gaidu pieaugumu.

Kad inflācijas problēma kļūs mazāk aktuāla?

Tā kā tuvākajā laikā inflāciju būtiski ietekmēs virkne piedāvājuma puses un izmaksu faktoru, maz ticams, ka inflācija strauji samazināsies. To ietekmēs gan netiešo nodokļu (tabakas un degvielas akcīzes) būtisks un pakāpenisks kāpums atbilstoši nodokļu likumdošanai, kas saskaņota ar ES, gan arī energoresursu sadārdzinājums, kas ir atkarīgs no importa nosacījumiem un pasaules cenu tendencēm. Minēto cenu pārmaiņas 2007.–2008. gadā var veidot pat 1.5–2 procentu punktus no kopējās inflācijas. Daudzu komunālo pakalpojumu regulēšana saistīta ar nepieciešamību nodrošināt tos visiem patērētājiem, vai ar pakalpojumu sniedzēja monopolstāvokli. Pašlaik pakalpojumu cenas pieaug straujāk nekā preču cenas, to veicina darba ražīguma un ienākumu kāpums preču sektorā, kas savukārt ļauj palielināt pieprasījumu pēc pakalpojumiem un kāpināt to cenas. Tādējādi teorētiski inflācija var būt lielāka nekā vidēji reģionā vai galvenajās tirdzniecības partnervalstīs tik ilgi, kamēr izlīdzināsies vispārējais cenu līmenis.

Konkrēta inflācijas rādītāja sasniegšanu nevajadzētu uzskatīt par pašmērķi. Ir svarīgi, ka cenu līmenis pieaug atbilstoši tam, kā attīstās tautsaimniecība kopumā, neradot risku, ka šī brīža pieprasījums un patēriņš saistīts ar pārsteidzīgiem nākotnes ienākumu un valsts ekonomiskās attīstības vērtējumiem.

Papildu informācijai – daina.paula@bank.lv

Foto – Gatis Zommerovskis

Kokrūpniecība un eksports

Nacionālās naudas stabilitātes nodrošināšanai kalpo Latvijas Bankas rezerves konvertējamā ārvalstu valūta, zeltā un vērtspapīros. Lielā mērā to nodrošina eksports. Visus atjaunotās Latvijas gadus nozīmīgāko eksporta daļu veido koks un koka izstrādājumi.

Savā ziņā var teikt – ja labi neklājas mežiem, sliktāk iet arī eksportā. To uzskatāmi parādīja arī 2005. gada janvāra vētra, pēc kuras samazinājās pieprasījums galvenajos šo preču noieta tirgos Lielbritānijā un Zviedrijā. 2006. gadā koka un koka izstrādājumu eksporta apjoma kāpums ievērojami palēninājās, kas negatīvi ietekmēja arī Latvijas eksporta izaugsmi kopumā.

Tomēr kokrūpniecība ir otra lielākā pārstrādājošās rūpniecības nozare, kas pēdējo 10 gadu laikā augusi vidēji par 15% ik gadus, un pērn kopējais apgrozījums pārsniedza vienu miljardu latu. Attīstību veicināja investīcijas, kas pēdējos gados veido vairāk nekā ceturto daļu no visiem ieguldījumiem apstrādes rūpniecībā. Savukārt mežsaimniecības – koksnes pārstrādes galvenās izejvielu bāzes – īpatsvars kopējā pievienotajā vērtībā veido aptuveni 1.5%, un pēdējo 10 gadu laikā tās vidējais izaugsmes temps bijis tuvs 10%. Abu nozaru eksporta produkcija veido apmēram ceturto daļu kopējā eksportā un nozarēs nodarbina apmēram 6% no visiem tautsaimniecībā strādājošajiem.

Pēdējā laikā samazinās zemas pievienotās vērtības kokmateriālu eksports – no 37% 2000. gadā līdz 22% pērn, toties eksportā palielinājies finiera un saplākšņa, kokskaidu plātņu un dažādu koka izstrādājumu, kā arī zāģmateriāliem ar augstāku pievienoto vērtību īpatsvars. Mēbeļu eksporta apjomu kāpums joprojām stabili turas nedaudz virs 10%, kaut gan, augot pieprasījumam pēc mēbeļiem Latvijā, ražotāji tās vairāk pārdod vietējā tirgū. Var teikt, ka šis patēriņš būtiski palielina mazo uzņēmumu lomu reģionos, jo lielie uzņēmumi eksportam pamatā ražo šaurāka sortimenta produkciju.

Lai tālāk attīstītu kokrūpniecības nozari Latvijā, jādoma par straujāku produktivitātes celšanu (darba ražīgums šajā nozarē ir tikai aptuveni 7% no Vācijas līmeņa), jāpāriet uz produkciju ar augstāku pievienoto vērtību. Tam nepieciešami lielāki ieguldījumi zinātnē. Starp deviņiem prioritārajiem zinātnes virzieniem fundamentālo un lietišķo pētījumu finansēšanai 2006.–2009. gadā valsts piešķirs līdzekļus arī meža zinātnei jaunu produktu un tehnoloģiju attīstībai. Janvārī, apkopojot iepriekšējā gada rezultātus meža nozarē, Zemkopības ministrija labākajiem piešķīra balvu “Zelta Čiekurs”, jo čiekurs iemieso “Latvijas meža skaistumu un latvieša sīkstumu”. Starp citām balvām laureāti saņēma arī Latvijas Bankas izkalto čiekurus – apgrozības monētas, ko pasniedza Latvijas Bankas prezidents Ilmārs Rimševičs.

Latvijas Bankas padomē (2006. gada decembris – 2007. gada februāris)

Latvijas Bankas padome 2007. gada 11. janvārī nolēma: ņemot vērā, ka pirms diviem mēnešiem tika paaugstināta refinansēšanas likme, tad refinansēšanas, banku noguldījumu Latvijas Bankā un lombarda kredīta procentu likmes, kā arī obligāto rezervju normu un aprēķina kārtību atstāt nemainīgu.

Analizējot tautsaimniecības attīstību, redzams, ka līdz ar straujo attīstību šajā periodā turpināja pieaugt arī tautsaimniecības nelīdzsvarotība – par to liecina augstā un noturīgā inflācija (gada vidējā inflācija Latvijā pērn bija pārliecinoši augstākā Eiropas Savienībā – 6.5%), lielais tekošā konta deficīts un straujais ārējā parāda pieaugums. Pašreizējo izaugsmi galvenokārt uztur tie sektori, kas ir vērsti uz iekšzemes pieprasījumu un paši par sevi nav spējīgi nodrošināt ilgtspējīgu tautsaimniecības attīstību, tas ir, tirdzniecība, operācijas ar nekustamo īpašumu, finanses un būvniecība.

Saskaņā ar Latvijas Bankas pieņēmumiem turpmāk valstī gaidāma izaugsmes un attiecīgi makroekonomiskās nelīdzsvarotības mazināšanās, bet tam nepieciešamie priekšnosacījumi ir: darba samaksas un produktivitātes kāpuma izlīdzināšanās, kredītēšanas tempu mazināšanās, uzsvāra pārlīkšana no iekšzemes patēriņa uz ražojošo un eksportējošo jomu kredītēšanu, kā arī stingrāka par plānoto fiskālā politika. Pretējā gadījumā ievērojami paaugstinās pārkaršanas izraisītas ekonomiskās stagnācijas risks.

*Papildu informācija – no preses sekretāra Mārtiņa Grāvīša
(martins.gravitis@bank.lv).*